

Тема Повість «Тіні забутих предків». Трагічна доля Івана й Марічки як наслідок суперечності між мрією та дійсністю. Світ людини у зв'язку зі світом природи. Фольклорне тло твору.

Мета заняття Ознайомити студентів зі повістю „Тіні забутих предків”, з язичницьким світовідчуттям наших предків; розглянути історію написання та фольклорні джерела повісті; усвідомити глибоку символізм назви твору; проаналізувати сюжетно-композиційну структуру твору. Визначити основні проблеми повісті „Тіні забутих предків”, на основі тексту навчитися коментувати основні проблеми; виховати зацікавленість та повагу до традицій на життя наших предків.

План

1. Етнографічна основа повісті.

2. Фольклорні джерела повісті М.М.Коцюбинського "Тіні забутих предків".

1. Повертаючись з Капрі, улітку 1911 р. Коцюбинський вирішує здійснити давню мрію — побувати в Карпатах. Відвідини цього краю в 1910 р. не були такими багатими на враження. Для написання твору не вистачало матеріалу. Але природа справила на Коцюбинського велике враження, бо була для нього одухотвореною.

Для зображення найказковішого краю Коцюбинському необхідно було зазирнути в душу людини. Письменника цікавило, звідки в гуцулів фантастичні уявлення про світ.

Характерною особливістю традиційних уявлень і вірувань гуцулів, як і українців взагалі, є синкретичне поєднання християнських релігійних уявлень з язичницькими віруваннями, що існували задовго до поширених вищих релігій, зокрема християнства. Ці уявлення полягають у вірі в наявність душі, духа в кожній речі чи явищі навколишнього світу.

Наші предки вірили, що весь світ, небо, повітря й уся земля населені богами та що вся природа жива, сповнена всякого дива. Уявлення про Бога й чорта є ключовими для християнської релігії і своєрідно відображають моральні норми: добро і зло.

Образи української демонології — це фантастичні істоти, наділені людськими властивостями, які можуть впливати на живу та неживу природу. Найпоширенішими серед них є духи природи (польовик, -водяник, лісовик та ін.), духи оселі (домовик, похат-ник та ін.). Ці образи ілюструють прагнення

людини пояснити й упорядкувати навколишній світ, розкрити єдність людини і природи.

Під впливом християнства поволі стиралася різниця між чортом, домовиком, водянником, лісовиком, скарбником, але в літературних пам'ятках усе це збереглося якнайкраще. І свідченням тому є глибоке проникнення М. Коцюбинського під час створення повісті «Тіні забутих предків» у психологію, світогляд гуцулів, їхні вірування і звичаї. Саме на багатому етнографічному матеріалі повість набула загальнолюдського, філософського звучання.

Початок твору своєю простотою і оповідним характером нагадує казку, адже з перших рядків повісті з'являється фантастичний елемент (Іванова мати вважала, що під час пологів їй підмінили дитину на бісеня).

Своєрідний дуалізм — визнання двох творчих начал: добра і зла — наклав відбиток на всі уявлення героїв повісті про світ. Коцюбинський вбачав джерела міфологічних уявлень гуцулів не тільки в традиціях, а й в особливостях гірської природи. Природні явища стають джерелом народження фантастичних образів.

Так, малому Іванкові привидівся щезник в оточенні цапів, але привид зник, як тільки хлопчик перестав боятися. Отже, для малих Марічки та Іванка світ здавався казкою.

Злиття язичницького і християнського світогляду найвиразніше простежується в накладанні християнських свят на обрядово-ритуальну структуру дохристиянського народного календаря. Іван бачить божественне і в християнському Богові, і в природі. Навіть злий дух чорт постає в творі багатоліким — це й арідник, і щезник, і багато чого іншого. І всіх треба задобрити, щоб не зазнати горя в житті. Так, у повісті змальовано обряд зустрічі Різдва, обряд святкування Святвечора, коли Іван звертається до різних ворожих сил, яких він остерігався все життя, скликав до себе на тайну вечерю всіх чорнокнижників, мольфарів, лісових звірів. Тут суто християнське свято Різдва Христова має у своєму складі ще й елементи, традиційні для язичницьких обрядів. Може, саме в тому виявляється сутність назви «Тіні забутих предків».

Олюднення, персоніфікація природних, матеріальних та психічних явищ властиві кожній релігії, оскільки в такий спосіб людина намагається пояснити все невідоме. А ожививши все незрозуміле, можна спробувати домовлятися з ним.

Кожна важлива справа на полонині супроводжувалась ворожінням або іншими ритуальними діями, що надають їй таємничості. Можливо, саме від цього й характеру гуцулів здаються таємничими.

Навіть обряд похорон, яскраво описаний письменником повісті «Тіні забутих предків», на перший погляд здається дещо дивним. За народними віруваннями, зі смертю людини не закінчується її існування, а лише змінюється її стан. Так що поховальний обряд був звернений саме до душі людини, але коли обряд оплакування і голосіння закінчився, почалися забави. Напевне, так наші предки хотіли показати непереможність життя над смертю.

Багато уваги наші предки приділяли природним стихіям, окремим етапам життя людини, різноманітним випробуванням, явищам навколишнього світу тощо. У традиційних віруваннях, перекладах та повір'ях українців, зокрема гуцулів, елементи міфів максимально наближені до щоденного побуту селян. Втрачаючи своє первісне значення, міфологічні персонажі поступово набували характеру художньо-поетичних образів усної народної творчості.

Отже, фантастичні образи повісті служать для створення романтичної історії, забарвленої етнографічним колоритом, і передають особливості психології персонажів.

2. Протягом 1910–1913 рр. Михайло Коцюбинський побував в "українських Афінах" – так жартома називав село Криворівню на Гуцульщині. Письменник захоплювався цим краєм: "Я з головою поринув у Гуцульщину... Який оригінальний край. Який незвичайний казковий народ!" Зачарувала його не лише дивна природа, але й люди – талановиті, горді, мужні й вродливі. Де тільки не побував письменник, уявою своєю переносячи і нас в зелені полонини, на бурхливий Черемош. Разом з ним із захопленням дивились ми, як кружляють в танці молоді легені з живими різнобарвними квітами, і у дівчат – квіти в косах. А ось розквітає зелена отава царинок, то вздовж Черемошу пливе різнобарвний потік святочно прибраних гуцулів. Писані кептарі, череси і табівки, дротяні запаски, черлені хустки – все з особливою теплотою і любов'ю описано Коцюбинським.

Природа. Її тайни. Це цілий світ, зі своїми законами... Незабутні дні, проведені М. Коцюбинським в Криворівні серед смерекових лісів і гомінливих річок Гуцульщини, спонукають письменника створити прекрасну пісню про казковий світ природи, про найсвітліші людські почуття – повість "Тіні забутих предків", яка є водночас зразком майстерного використання багатющої скарбниці народної творчості.

Як і в казках, легендах, переказах, так і в повісті М. Коцюбинського оживають ліс, гори, Черемош, незвичайні герої. Оживає казка. Казка добра і зла. Казка

любові і ненависті. І цій казці немає ні початку, ні кінця. Тут гори, полонини, потоки рік, ліси і люди, гуцули зі своїми звичаями, віруваннями, повір'ями, зі своїми народними символами.

Фольклорними джерелами прекрасної повісті стали і власні спостереження Михайла Коцюбинського, і монографії Онищука А. та Шухевича В., фольклорні збірники В. Гнатюка.

"Тіні забутих предків" дихають народною творчістю. Уже з перших сторінок повісті потрапляємо в атмосферу прадавніх вірувань гуцулів у добрі і злі сили. Радість від народження дитини тут же заступає смуток: неспокій дитини мати пояснює підміною. "Мабуть, баба при пологах не обкурила десь хати, не засвітила свічки і їй підклали бісеня", – розмірковує молодиця.

Життя гуцулів настільки оповите казковістю, просякнуте вірою в таємні сили, що навіть малеча знає, що на світі є Бог і чорт, що є речі і явища, яким треба поклонятися, і є такі, що їх треба боятися.

Уявлення про чисту і нечисту сили, про добро і зло не зникають і в дорослому віці. Вони набувають інших форм, іншого втілення. Не завжди гуцули можуть пояснити свої вчинки, дії, чи явища природи, але вони переконані, що це мусить бути саме так. Хоча б взяти стародавній обряд розпалювання вогню, під час якого не дозволялося відволікатися, бо тоді добрі сили відвернуться, а злий дух візьме верх.

Свято дотримуються вівчарі неписаного закону, що "живий вогонь – ватра на полонині, яка не повинна згаснути ціле літо. Бо саме вогонь – оборонець од всього лихого. Фольклорна стихія – то не тільки мірило повісті, її основа, а й допомога авторові у творенні образів.

Як прекрасна поезія постає перед нами кохання Івана і Марічки. З давнього звичаю кровної родинної помсти, з ворожнечі родів і починається історія цього почуття. Чистого, як небо після літнього дощу, палючого, як промені весняного сонця... Та не судилося молодятам щастя: у бурхливому потоці загинула Марічка, а через кілька років, не звідавши щастя з Палагною, з туги за першим коханням помирає Іван.

Малюючи чисте кохання, Коцюбинський відшукує його джерела в таїнстві природи, дітьми якої є Іван та Марічка. Тому й любов у них така віддана. Не залишає поза увагою автор обрядовість горян, зокрема обряд поховання. Проникливо змальовує письменник в повісті святвечір. Звучать у творі фольклорні пісні Карпат.

Великий митець назвав свою повість своєрідно – "Тіні забутих предків". То хто, чи що є тими тінями... Можливо міфічні істоти, про які йде розповідь у

повісті. Можна погодитись, бо то так близько до світосприйняття гуцулів і так далеко від людей інших українських земель, для яких звичаї і вірування стали "тінями минулого".

Повість стверджує перемогу світлих сил над темними і ця проблема продовжує жити і сьогодні. Вона хвилює нас, адже з поступом людства вперед не поменшало зла. Навпаки, інколи здається, що воно всесильне. І тоді хочеться поринути в той казковий світ письменника, проникнутися оптимізмом його персонажів, їхнім умінням пристосовуватись до життя, бачити його красу і попри всі життєві негаразди жити. Саме використання Михайлом Коцюбинським фольклорних джерел наповнило повість "Тіні забутих предків" тою силою, що дає наснагу до життя; правдою і тим чаром, які допомагають зрозуміти, що смуток скороминущий. Так, силою, правдою, чаром, які незмінно ховає в своїй глибині скарбниця народної душі.

Але показуючи побут гуцулів, оспівуючи казкову природу Карпат, Коцюбинський цікавиться всім: і родовою помстою, "яка захована серед гуцулів", і інструкцією годованців, що дає старим якийсь час пожити безжурно, і вільна любов... Родова помста. Не раз звучали трембіти про смерть на подвір'ї гуцула. Це зійшлись на вузькій дорозі два роди: Палійчуки та Гутенюки. Знову пролилася гаряча кров, знову злість закипіла в грудях і сліпила очі. Гарячі, завзяті гуцули у ворожнечі, вільні в коханні.

А на полонині, високо в горах живуть нявки, у скелях ховається щезник. Гарної днини виходять з води на берег русалки, щоб співати пісень про потоплеників, і сушать своє бліде тіло на камені.

Разом з героєм повісті Іванком читач побуває серед вівчарів і дізнається про їх побут, звичаї, послухає гуцульські коломийки. "Ось високий ватаг, наче дух полонини, обходить з вогнем стоїще. Обличчя в нього поважне, як у жреця, ноги стоять щедро і широко... Він серцем чує хід полонинський, далеке дихання отари, подих весни, зітхання землі". Все в житті гуцулів возвеличене і оспіване письменником, вимальова не в деталях.

Піснею, думою, легендою, чарівною казкою називають цю повість, бо джерела її – із гуцульського життя, з глибин народної пісні, легенди, казки.

Із перших сторінок ми поринаємо у світ народних переказів і вірувань. Малий Іванко живе серед таємничих розповідей про лісовиків і нявок. В скелях є злі духи, а в ріках – русалки. Веселий чугайстер подарував йому пісню, яку він так довго шукав. Іванко знається на травах: одомен, підойшла – це помічне зілля.

Марічка звертається до ворожки і носить на тілі часник, наговорений нею. Світ народних звичаїв, легенд, вірувань, народної медицини – це стихія, в якій кохають, співають, вмирають, живуть гуцули. А таке злиття з природою, коли

ти і полонина, Черемош, біланя і голубаня – єдине ціле, це від народного світобачення, від народного світосприймання.

"Тіні забутих предків" – дума про добро і зло, любов і ненависть. Одвічні прагнення людини до краси, любові, добра. Та на перешкоді завжди злі сили, земні і небесні. Піснею переплелись вони в житті Івана, головного героя повісті М. Коцюбинського "Тіні забутих предків".

У казковий, зачарований світ природи покотився він зеленими царинками, маленький і білий, наче банька кульбаби. Зустріли його гори своїм синім диханням, пісні веселого чугайстра. Але сумні чорні смереки нашіптували йому про панування нечистої сили, русалок, нявок, щезника. Не раз здригалась душа Іванкова від цих розповідей...

Та й у світі людей не легше. Народилось в сім'ї Палійчуків двадцятьоро дітей, а живими залишились тільки п'ятеро. Не раз звучала трембіта, оповідаючи про смерть у господі Палійчуків. Та батько і брат загинули від рук ворожого роду. Знала ненависть дорогу і до серця Іванового. Не раз хапався за татову бартку в бажанні помститися родові Гутинюків. Та страшні хвилини сліпої злоби розтопили глибокі матові чорні очі Марічки. То була велика і єдина пісня життя Іванково го, бо вквітчала всі полонини своїми співанками про їхнє кохання Марічка, а з мережаної дудки Іванка "з гори на гору, з поточка на поточок пухала коломийка, така легенька, прозора, що чуєш, як од неї за плечима тріпають крильця..." То ж несила було жити Іванкові, коли загинула Марічка. Цій світлій силі кохання протиставлені почуття Палагни та Юрка. Не ховаючись ні від кого, зраджує вона Іванові і стає любаскою Юри. Та й він, спізнавшись з нечистою силою, уособлює зло, темну сторону життя.

Гине Іван, зачарований нявкою. Зло перемагає. Але смертю своєю стверджує він невмирущу силу кохання. Заключна сцена повісті є ще одним тому ствердженням. Перемогу сил життя над смертю ми бачимо в останніх рядках твору. Ними письменник завершує роздуми про сили добра і зла, ненависті і любові.

Твір має глибоке фольклорне коріння, що живить творчу уяву митця. Повість випромінює світло народної фантазії, до якої завжди були чутливі українці. Фольклорні образи беруть участь у подіях, впливають на життя людей. У дусі кращих традицій зображено чисте, глибоке кохання, яке буває один раз у житті. Іван і Марічка мають споріднені, незглибимі душі, які нестримно тягнуться одна до одної, бо тільки в єдності знаходять свою гармонію. Тужливий голос трембіти супроводжує їхнє кохання від народження до фатального фіналу. Це почуття з самого початку приречене на трагедію, бо воно більше і сильніше за життя. Пісні так і ллються із серця Марічки. Іван же

виспіває душу грою на флюярі, бо самих тільки слів замало, щоб виразити красу і силу кохання. "Марічка обзивалась на гру флюяри, як самичка до дикого голуба – співанком. Вона знала їх безліч.

Звідки вони з'являлись – не могла б розказати". То були коломийки – улюблений поетичний жанр гуцулів, що засвідчив обдарованість і духовну красу цього народу. Іван і Марічка кохаються на лоні одухотвореної природи, злившись із нею в єдине ціле. І таїнство природи, і таїнство любові сприймаються в нерозривній єдності. Але природа вічна, а в людському житті все має свій початок і кінець. І чарівний навколишній світ сповнений не лише добрих духів, а й злих сил, які шкодять людині, забирають у неї найдорожче. Іван і Марічка довірили природі свою таємницю, а вона безжалісно винесла жорстокий вирок їхньому кохання, наславши лиху повінь, яка забрала дівчину в інший світ, де похмурими примарами блукають тіні предків. А може, той світ кращий за цей? Та всеодно там немає милого... І з тої миті життя втрачає для Івана будь-який сенс. Він ще тримається за нього, навіть одружується і знаходить розраду в господарстві, але то вже не життя, а його жалюгідна подоба.

Повсякденні клопоти про худобу замінюють Іванові пісні і кохання. Тому не дивно, що він стає легкою здобиччю нечистої сили. Людина, яка зреклася духовного життя, перетворюється на іграшку в руках жорстокої долі. Письменник широко використовує повір'я й образи української народної демонології. Мабуть, не випадково Іван не може розминутися з демонськими істотами: одна його сусідка – відьма, що постійно шкодить худобі, інший сусід – злий чаклун, який зваблює Палагну, а Івана позбавляє здоров'я, волі, інтересу до життя і врешті зводить його зі світу. Здається, нещасний чоловік з готовністю йде назустріч смерті, бо вона являється йому в дорогому образі далекої коханої. У глибині душі Іван усвідомлює, що то не Марічка, а нявка водить його лісом. За народними повір'ями, мавками ставали нехрещені діти або молоді утоплениці. Та Іван забуває про обережність.

Він такий щасливий чути любий голос Марічки, відчувати тепло її тіла, бачити миле обличчя, що не боїться вже нічого: "Всі його клопоти і турботи, страх смерті, Палагна і ворожий мольфар – все кудись щезло, все одлетіло, наче ніколи нічого такого не було. Безжурна молодість і радість знову водили його по сих безлюдних водах..." Іван навіть рятує мавку від чугайстра, пускаючись із ним у такий шалений танець, який може бути тільки передсмертним... Голос Марічки зводить його до безодні, де закінчується мученицьке життя на цьому світі, щоб продовжитися в іншому, де вже не буде розлуки з коханою, де їхні душі поєднуються навечно...

У дусі фольклорної традиції Коцюбинський майстерно поєднує реальні картини з народними вигадками. Героям повісті не судилося щастя, проте їхнє кохання невмируще і сильніше за смерть. Тому в трагічній розв'язці твору звучить оптимістична нота. Письменник не тільки вводить читача в поетичний, таємничий світ вірувань наших предків, а й спонукає до філософських роздумів про любов і ненависть, окриленість і бездуховність, добро і зло, прекрасне і нікчемне в людині. Цей твір глибоко національний, сповнений яскравого народного колориту, високої поезії почуттів, яка єднає сучасних українців з їхніми далекими, незабутніми предками.

Інструкція до практичного заняття

Тема Повість «Тіні забутих предків». Трагічна доля Івана й Марічки як наслідок суперечності між мрією та дійсністю. Світ людини у зв'язку зі світом природи. Фольклорне тло твору.

Мета заняття Ознайомити здобувачів освіти зі повістю „Тіні забутих предків”, з язичницьким світовідчуттям наших предків; розглянути історію написання та фольклорні джерела повісті; усвідомити глибоку символізм назви твору; проаналізувати сюжетно-композиційну структуру твору. Визначити основні проблеми повісті „Тіні забутих предків”, на основі тексту навчитися коментувати основні проблеми; виховати зацікавленість та повагу до традицій на життя наших предків.

Обладнання. Портрет письменника, архівні документи, видання творів різних років

ТЗН: мультимедійний проектор.

Хід роботи

I. Підготовча частина.

1. Організаційний момент. Мотивація навчальної діяльності.

II. Основна частина.

2.1. Вступне слово викладача.

2.2. Словникова робота (запишіть у зошит і запам'ятайте).

Повість — це жанр прози, за характером розвитку дії більш складний, ніж оповідання, але менш розгорнутий, ніж роман.

Мавки (нявки) живуть у лісі і з'являються людям в образах молодих, вродливих дівчат.

Чугайстир (лісовий чоловік), який дуже приязно ставиться до людей, розмовляє з ними, гріється біля вогнища, а по лісах знищує нявок.

Щезник (Чорт, Лісовик) боїться людини.

Ботей - Отара

"Вуйко" - Дядько по матері, брат батька або матері. 2. Про чоловіка старшого віком. 3. Переносне значення – ведмідь

Готури - Глухар

Маржина - Худоба

Худібка - Свійські сільськогосподарські тварини

Вориння - 1. Зрубаний тонкий довгий стовбур дерева або одна четвертина розколотого стовбура, що використовується для огорожі; жердина **Кошара** - 1. Загорода або хлів для овець, кіз; вівчарня.

Курбало - Більш глибоке місце

Оборіг - Повітка на чотирьох стовпах для зберігання сіна, збіжжя

Осадок - Оселя (у гуцулів)

Струнка - Відгороджене місце в кошарі, хлів для доїння овець

Гачі - Штани

Запaska - Жіночий одяг у вигляді шматка тканини певного розміру

Заплітки –Стрічка або пучок скручених кольорових ниток, які служили для заплітання в кінець коси, щоб зав'язати її і не дати розплітатися

Згарди –Намисто з монет або хрестиків

Кептар –Кептар виготовлявся з овечої шкіри, прикрашався кольоровою шкірою (софіяном) або кольоровими нитками.

Кресаня –Капелюх

Лудіння –Одяг, вбрання

Черес –Старовинний широкий шкіряний пояс, зшитий уздовж з двох складених разом ременів так, що мав усередині порожнину для грошей та інших цінних речей

Капчури –Панчохи, пошиті із сукна й оздоблені вишивкою.

Афини – Назва рослин – чорниці.

Бриндуша – Рослина – шафран сітчастий

Гаджуга –Смерека.

Гогози –Рослина і ягода – брусниця

Козар –Пастух кіз

Мольфар –Чарівник

Спузар –Пастух, в обов'язок якого входить підтримувати вогонь, заготовляти дрова, носити воду

Бринза –. Сир з овечого молока

Будз –Свіжий овечий сир

Буришка –Картопля

2.3. Походження назв «гуцул» , «Гуцульщина» Природа музика Карпат у повісті. (доповідь групи дослідників, випереджувальне завдання)

Бесіда

-----Знайдіть описи природи, які, на ваш погляд, найпоетичніші. Зачитайте.

-----Які функції виконують пейзажі?

2.4. Символи твору (доповідь групи аналітиків, випереджувальне завдання).

2.5. Сюжетно-композиційна структура, тема та ідея твору (випереджувальне завдання групи літературознавців)

2.6. Скласти план аналіз змісту (записати в зошит)

2.7. Бесіда за складеним планом.

- Пригадайте ,як описує М.Коцюбинський народження Івана?
- Як ставилася мати до свого сина?
- Чому з раннього дитинства Іван більше проводив часу на природі?
- Звідки Іван дізнався про нечисту силу?

Робота з текстом повісті.

Виразне читання уривка, коментування прочитаного.

- Хто така Марічка?
- Яким було кохання між Іваном та Марічкою?
- З героями якого твору порівнюють молодих гуцулів?Чому?
- Які обставини змушують Івана йти в полонину вівчарити?
- Чому змінювалась назва повісті?
- Визначити основну проблему та ідею твору.
 - Чому називають Івана і Марічку карпатськими Ромео і Джульєттою?
- Що стояло на заваді щастю Івана і Марічки?

- Що символізують образи Юри і Палагни?
- Які життєві уроки повісті?
- Фінал твору песимістичний чи оптимістичний?
- Що сподобалось на занятті?

2.8. Письмова робота. Зробіть і заповніть таблицю основних проблем та їх характеристик за поданим зразком:

Проблема	Характеристика	Герої

III. Підсумок заняття.

- 3.1. Скласти паспорт твору.
- 3.2. Літературний диктант.
- 3.3. Домашнє завдання. (письмова характеристика образів творів, підкріплення цитатами з твору. Висвітлення найпрекрасніших почуттів гуцульських Ромео і Джульєти).

